

P. F. Suhms »Euphron«

EN NØGLEROMAN MED DENS NØGLER

AF

JENS MØLLER

DEN foreliggende afhandling er et supplement til »P. F. Suhms regeringsregler 1774« i Historisk Tidsskrift 1972. Det var oprindeligt min tanke at samle hele stoffet i een afhandling, men et forsøg viste, at overskueligheden derved gik tabt. Den stedfundne deling har medført, at gentagelser ikke helt har kunnet undgås.

I november 1774 afbrød Suhm midlertidigt sin litterære syslen med nordiske emner. Han vilde nu – ligesom det var sket i januar 1772, da han skrev sit »Brev til Kongen« – hæve sin røst mod skæbnesvangre tendenser i den politiske udvikling. For at undgå konflikt med pressereskriptet af 20. oktober 1773 (jfr. kabinetsordre af 27. november s. å.), der forbød i aviser og flyveskrifter at indføre noget, som angik staten og regeringen, og overlod bedømmelsen heraf til politimesteren, havde Suhm planlagt at knytte sine politiske grundsætninger, udformet i 42 »regeringsregler«, sammen med et skønlitterært værk, fortællingen »Euphron«. I sidste øjeblik før trykningen opgav han dog at realisere denne plan; han lod »Euphron« fremstille i to udgaver, hvoraf kun den ene, der var tiltænkt gode venner som gave, omfattede regeringsreglerne, medens den anden, der var bestemt til offentliggørelse og salg, alene indeholdt fortællingen. Samme linie blev fulgt 1779, da »Euphron« udsendtes i 2. oplag.

Det græske ord Euphron (ϝ: den velsindede) er ikke blot fortællingens titel, men også navnet på dens helt, en viis og fribåren patriot, Kongens rådgiver, som frygtløs hævder dydens og ærens krav. Kong Sapor, der er kommet under demoraliserende påvirkning af en fremmed yndling, ønsker at eje Euphrons datter, skønt dronningen endnu er i live, men Euphron modsætter sig ubøjeelig hans efterstræbelser, falder derfor i unåde og fjernes fra hoffet. Da han senere, lydige mod en kongelig befaling, vender tilbage til residensen, gør folket oprør og udråber Euphron

til Konge. Men han vægrer sig ved at modtage kronen, skaber forsoning mellem Konge og folk og trækker sig tilbage til sin beskedne bolig efter at have overrakt Kong Sapor sine regeringsregler.

Fortællingens handling er henlagt til »en ubekendt ø i Sydsøen«. Suhms indtryk fra Struenseetiden skinner dog jævnligt igennem dette slør og minder læseren om kendte egne og forhold, des tydeligere, jo længere fortællingen skrider frem. I hvor stor udstrækning Suhm har benyttet model, har jeg ikke nøjere undersøgt, men Guldberg har åbenbart fået tildelt en hovedrolle.

»Euphron« vakte røre ved hoffet og har en tid belastet det venskabelige forhold mellem Suhm og Guldberg. Krisens begyndelse og slutning afspejles i de nedenfor gengivne to breve. Det første, der er fulgt med et komplet »Euphron«-eksemplar fra Suhm til vennen Oeder, der var landfoged i Oldenburg, giver klar besked om årsagerne til Suhms harme. Det andet brev, fra Guldberg til Suhm, er vanskeligere at tyde – Christian Bruun finder endog, at adskilligt i brevet »må være utydeligt for andre læsere end netop Suhm«. ¹ For at komme til bunds i sagen har jeg ment det nødvendigt at belyse forholdet mellem de to mænd gennem den halve snes år, deres venskab da havde varet, og at underkaste en del af handlingen i »Euphron« tilligemed enkelte af regeringsreglerne en nærmere prøvelse, end der hidtil er blevet dem til del.

Brev fra Suhm til Oeder, dat. 28. decbr. 1774.²

Hvorledes lever Han nu så langt borte fra os? Hvad siger Han om vort system eller rettere asystema? Hvilken behandling med bønderne! I min iver (o: harme), som jeg tror at være retmæssig, har jeg skrevet nærværende fortælling Euphron, som og sælges her, dog uden reglerne; thi ellers havde man kommet i fortræd med vor nuværende censor politimesteren. – Vi er og bliver desværre dog et folk af slaver, og næppe har vi været større slaver end nu. Hvortil mon alt dette vil falde ud? Gud får at styre. Denne politimester vil ikke af mit hoved; og bønderne skriger på den anden side i mine ører. 80 bøndergårde er blevet nedlagt for at oprette hovmarker! – Dog, jeg vil afbryde denne fortrædelige materie.

Brev fra Guldberg til Suhm, dat. 17. maj 1775.³

Tak, kæreste ven, for lånet. Alt er nu ypperligt, da jeg ved, at jeg er her i tredie etage. Et par steder tror jeg at have fundet contradictioner, men kan nu

¹ Chr. Bruun: Peter Frederik Suhm, 1898, s. 145.

² R. Nycrup: Udsigt over P. F. Suhms levnet og skrifter, 1798, s. 75.

³ Af Politik og Historie, 1820, bd. 2, s. 369. Brevet er atter trykt i samme tidsskrift 1821, bd. 4, men der er gengivelsen behæftet med et par åbenbare fejl. Det vilde have sin interesse at vide, hvorledes dette brev er kommet J. K. Høst i hænde. Den dobbelte publikation turde vise, at han har vurderet det højt.

ikke hitte de samme steder. Måske også stilen kunde slibes et lidet. Endeligen arbeid os, fædrelandet nu de to andre historier, og således kan De, bedste ven, mere end forsonne Euphron, som af og til endnu meldes om. For alt i verden, og for alt det venskab, vi uryggeligen har vist hinanden, rør intet mere ved de sager. Kæreste ven kan fejle, som den, der fattes de første underretninger, og det vil jeg ikke: overalt er en ven i sådanne tilfælde i en forlegenhed, De ikke vil have mig i. Hold mig disse oprigtige erindringer tilgode, som flyder udaf et hjerte, der er Deres. Jeg er med den hjerteligste hilsen for Hendes Nåde og kære søn

Christ[iansborg] d. 17. maj 1775.

Totus tuus
O. Guldberg.

Guldberg betragtede utvivlsomt Suhm som sin ven. I et langt takkebrev fra 1789 mindes Guldberg Suhm som den eneste, han nu har tilbage af gamle venner; »vi to er af vennerne 1763 hartad ene tilbage«, gentager han.⁴ Til den fælles vennekreds hørte Luxdorph,⁵ hvis død netop har fremkaldt Guldbergs hjertesuk, Hjelmstjerne⁶ og nordmanden Benjamin Dass,⁷ vel også Gerhard Schøning. På grundlag af et par Suhmske dagbogsoptegnelser fra 1766 og 1767⁸ nævner Chr. Bruun Guldberg som en af dem, der »kom meget hyppigt til Suhms«. ⁹ Materialet synes mig for spinkelt til denne slutning, men det er jo sandsynligt, at den fælles syslen med historiske studier har ført de to mænd nærmere sammen – Guldbergs verdenshistorie udkom 1768–72. Når vi kommer frem til Struensee-tiden, taler dagbogsoptegnelserne i hvert fald med

⁴ Chr. Bruun: anf. værk, tillæg s. 24–26. Bruun mener, at 1765 snarere er det rette årstal, thi da kom Suhm og Schøning tilbage fra Norge (s. 185, note 2).

⁵ »Fælles store indsigter gjorde ham og til en fortrolig ven af Guldberg« (Suhm i Characteren af Luxdorph, Saml. skr. VI, s. 67).

⁶ I et brev af 11. juli 1775 (Hist. Tidsskr. 1. r. IV, s. 330–31) skriver Hjelmstjerne til Jacobi: »Hav den godhed at formelde vores kære Et. R. Guldberg min flittigste hilsen«. Og efter en omtale af forskellige udnævnelser, som han er utilfreds med: »Således raisonnere vore Jyder; jeg tror, at de har ret, og at vor gode ven Guldberg mener det samme; men han kan ej gøre eller hindre alt, hvad han gerne vilde«.

⁷ Dass kalder allerede i et brev til Suhm af 19. december 1761 (Suhms saml. skr. XV, s. 287) Guldberg »min særdeles gode ven«. I et brev af 9. oktober 1763 (smst., s. 301) omtaler han sig selv som den, der har opmuntret Guldberg til at oversætte Plinius' lovtale til Trajan for derved »at prøve det danske sprogs styrke«. I sin Character af Gerhard Schøning, skrevet 1783, fortæller Suhm (Saml. skr. VI, s. 34), at Dass indtil slutningen af 60erne »udi København havde ideligen omgang med de lærdeste og bedste mænd«, deriblandt Harboe, Hjelmstjerne, Luxdorph og Guldberg »en overmåde lærd og skarpsindig mand, forfatter til adskillige ypperlige skrifter i historie, theologi, politik og de smukke videnskaber«.

⁸ R. Nyerup: Magazin for rejseiagttagelser I, 1820. Under 10. januar 1766 anfører Suhm: »besøgte professor Guldberg«, og under 14. maj 1767: »Middag Dass. Aften spiste jeg selv 5. hos Guldberg«.

⁹ Anf. værk, s. 98.

umiskendelig tydelighed. Der er oplysningen hos Luxdorff 1. juli 1771 om, at han sammen med Suhms har spist hos Guldberg på Fredensborg, og – rimeligvis i forbindelse hermed¹⁰ – meddelelsen 14. juli (dagen før Struensees udnævnelse til geheimekabinetminister) om, at han i en bevæget tid har givet sin ven Ove Guldberg *Det nye Testamente*. Og der er Suhms dagbogsoptegnelser af 17. og 18. januar 1772, efter Struensees arrestation:¹¹

»Den 17. januar 11 kørte jeg til hove, talte med Prinsen, med Guldberg . . . med fru Hjelmsjerne ud at bese illuminationerne og den mængde folk, som var drukne af glæde over cabalens nedtrækkelse. Siden til Guldbergs, og komme hjem 9.

D. 18. Efter middag gjorde jeg visiter og spiste selv 5. hos Guldberg . . .«

Begge disse bevægede dage var Suhm altså Guldbergs gæst. Hadet til Struensee og hans regime og glæden over »Kabalens« fald var et stærkt bindeled, ligesom videnskaben havde været det. Den ligefremme tone både i brevet om »Euphron« og i noterne til Suhms fædrelandshistorie¹² vidner i mine øjne om, at Guldberg vedblev at betragte Suhm som sin ven. Det samme viser småtræk som Guldbergs gravskrift ved den unge Suhms død¹³ (januar 1778) og fra firserne de stadige hilsener til Suhm i brevene til Thorkelin.¹⁴ Det er heller ikke noget ringe udtryk for tillid, når Guldberg i brev til Thorkelin af 4. oktober 1785 blandt de venner og bekendte, der skal have forfattereksemplarer af *Tidstavlen til Ny Testaments bøger*, først og uden forbehold nævner Suhm; thi det lå åbenbart Guldberg meget på sinde, at forfatternavnet ikke blev røbet, og selv til Luxdorffs diskretion tør han ikke nære fuld tillid.¹⁵ – Derimod er det nok muligt, at det efter omvæltningen 1772 kneb for den impulsive, frisindede Suhm at holde fodslag med den sindige, autoritetsbundne Guldberg, og at Suhms følelser derfor kølnedes i Guldbergs statsmandstid. Selvom Chr. Bruun vistnok har taget et par udtryk i Suhms »Hemmelige Efterretninger« for højtideligt, når han skriver, at »Suhm havde ikke fuld tillid til Guldberg, som ikke altid holdt, hvad han havde lovet ham«,¹⁶ så kan det ikke nægtes, at disse optegnelser

¹⁰ Luxdorffs dagbøger, udg. ved Eiler Nystrøm, I, 1915–30, s. 431, note 4.

¹¹ *Magazin for rejsciagttagelser* I, s. 438; jfr. Chr. Bruun: *anf. værk*, s. 116.

¹² Et uddrag trykt i *Suhmiana*, 1799.

¹³ Chr. Bruun: *anf. værk*, s. 203.

¹⁴ *Personahist. tidsskr.* 9. r. VI, s. 242 med note 31.

¹⁵ *Smst.* s. 243.

¹⁶ *Anf. værk*, s. 353.

røber bekymring hos Suhm for den påvirkning, Guldberg var udsat for, og usikkerhed overfor hans udviklingslinie.

Til belysning heraf gengives et uddrag af »Hemmelige Efterretninger«¹⁷ for tidsrummet 1772–74.

Januar 1772. »Guldberg er en lærd, modig, indsigtfuld og eftertænksom mand, som elsker sit fædreland, men for meget indtaget af den absolutte regeringsform« (s. 69).

»Guldberg havde sagt mig, at der arbejdedes på at få 2 regimenter på det gode parti; at jeg skulde være med, og een til, og at han betids skulde lade mig det vide. Men Guldberg holdt ei ord. Måske han frygtede for, at jeg ved den lejlighed skulde indføre republikanske principper« (s. 69–70).

Mellem skildringer af aftenen den 17. januar og den følgende nat (jfr. dagbogsoptegnelserne foran) indfletter Suhm: »Jeg leverede Guldberg min dom om regeringens forandring; men han forkastede den, vant til slaveri« (s. 72).

Februar 1772. »Dronningen og Prinsen foretager sig ei let noget uden Guldbergs råd, en ærlig, flittig og indsigtfuld mand, men ei vant til affærer og at omgås med snedige folk; dømte dem efter sig selv og står derfor fare for at be- drages af Rantzau . . .« (s. 74).

December 1772. »Jeg talte med Guldberg. Han syntes nu at have fået langt mildere tanker om adel og proprietærer end forhen. Omgang med dem kan forandre mennesker; måske han og selv bliver snart optaget i deres orden; dog dette er kun en mistanke af mig« (s. 78).

Januar 1773. »Schumacher fik uformodentlig sin afsked, både fra Kancelli og Hof. Den sande årsag er, at han har stødt adelen og proprietærer for hovedet ved at fægte for bondens frihed. Schack [Rathlou] havde altid vist sig hans ven . . . og nu var han det fornemste instrument til at få ham bort; man havde altid vidst, at Schack havde nogle adelige nykker og var meget stolt; men nu åbenbarer sig efterhånden, at han er meget falsk og overmåde ærgerrig . . .

Schack, fru Nummsen og Schimmelmann holder sammen og regerer det ganske rige. Enten fører de Guldberg bag lyset, eller og er han ved lykken blevet forandret og sigter til høje ting. Jeg tror snarest det første . . .« (s. 79).

Februar–Marts 1773. »Høyer kom af Kancelliet, fordi han holdt med bonden. Jeg forestilte Guldberg, at det var ikke godt, at flere forandringer skete i Kancelliet; han svor mig til, at hverken flere skulde gå af, eller nogen forandring ske i Kancelliets form; og i Martio gik Dons af . . . Hvad skal man tænke om en Theologus, som sværger falsk?« (s. 80).

Efteråret 1773. »En hoveriforordning kom ud, hvorved alting blev sat på gammel fod og i visse måder værre . . .; man kan ret se, at adel og proprietærer nu regerer . . . Juel i Kammeret er en af de fornemste ophavsmænd hertil.

Kollegierne er nu meget vrede på Guldberg,¹⁸ thi de siger, at alting skal gå igennem ham. Skandskrifter er blevet kastet ind til ham, hvorudi står,

¹⁷ Ved Julius Clausen, 1918. Særtryk af Vor Fortid II.

¹⁸ Jfr. Luxdorps optegnelse 29. decbr. 1773 (I, s. 486): »Udlæst Guldbergs åbenbarede Theologi. Det er skade, at den grundlærde mand, der skriver ellers så fyndig, ikke er bedre Filosof og Jurist«.

at han er den samme som Struensee undtagen at han ei tilegner sig hans ærestitler« (s. 82).

»I december¹⁹ [1773] fik politimesteren magt at mulctere alle ugeblade, hvorudi noget fandtes imod regeringen, offentlige foranstaltninger og partikulære personer, fra 50 til 200 rdl. uden appel. Trykkefriheden er altså ophævet og vi værre slaver end forhen. Herover blev Doctor Friborgs ypperlige afhandling om tallotterierne konfiskeret . . .« (s. 82).

Oktober 1774. . . »Alting sker ved cabale; Guldberg blev gehejme-kabinetsekretær. Gid det kun ej være en begyndelse til videre avancement – da er han snart vippet.

Nu søger man at ødelægge selvejerne på Hirschholm og at tvinge dem til at afstå deres frihed, for at udrydde alle spor af almuens frihed udi Danmark . . . På Antvorskovs og Vordingborgs solgte godser er 80 bondegårde udlagt til hovmarker, tværtimod loven . . .« (s. 83).

Sådan skriver Suhm intime. Skuffelsen over udviklingen træder klart frem på baggrund af de lyse forhåbninger fra 1772. I Brevet til Kongen, der udkom nogle dage efter 17. januar, er Suhm selv som »drukken af glæde«: »Så længe danske og norske helte er til, skal Julianes, Friderichs ros vedvare, men ej forøges, thi det er umuligt«. ²⁰ Og i samlingsappellen »Til mine landsmænd og medborgere« s.å. kan han umuligt længere dølge sin glæde, når han sammenligner den nys overstandne nød og elendighed med »den lyksalighed, som vi nyder i år og med rette kan håbe at ville mere og mere tiltage«. ²¹ Suhm peger på forskellen mellem før og nu og roser den store »langsomhed og betænksomhed – tvende uadskillelige ting –«, hvormed man forandrer kollegiernes indretning og udskifter embedsmænd. ²² Betænksomhed er også grundlaget for den indledte reform af Struensees alt for hastigt gennemførte hoveriforordning; den skal differentieres efter det praktiske livs behov, for det er ikke meningen at kuldkaste ting, blot fordi Struensee har gjort dem. Trykkefriheden står også endnu, og »da vor nuværende regering er klog og billig, så bliver den vist altid stående . . . hvi skulde retsindige og kloge mænd frygte for, at deres opførsel bliver offentligen undersøgt, ja dadlet, når en Struensee ej har frygtet derfor; nej, sådan nedrig og fejj tanke kan ikke komme op i ædle gemytter«. ²³

Suhms tro både på landboreformer og på trykkefrihedens opretholdelse var rokket i efteråret 1774. Men han havde dog ikke mistet håbet.

¹⁹ Formentlig skrivefejl for oktober eller oktober–november.

²⁰ Suhmiana, s. 8.

²¹ Suhmiana, s. 53.

²² Suhmiana, s. 67.

²³ Suhmiana, s. 71–72.

Hvad hjertet er fuldt af, løber munden over med, og i Suhms hyldestdigt ved arveprinsens formæling²⁴ lover rigernes skytsengel at ville lære prinsen, at for ham den største visdom er og bliver:

Indfødtes gunst at vinde sig, på sandheds vej at vandre;
Beskytte usle bondes flid, hvis arbejde er for andre;
Oplive videnskabers ånd, som op til æren driver,
Når hver kan tænke, som han vil, og skrive det han tænker,
Og dyd, fornuft og vittighed ej bundne er med lænker.

Emnet til »Euphron« har Suhm lånt hos Marmontel, og Hakon Stangerup vil have selve fortællingen opfattet som udelukkende abstrakt-moralsk, medens reglerne er aktuelt politiske: »Euphron bevæger sig i ingen henseende på statsromanens grund«. ²⁵ Det er for kategorisk en dom. I den gamle Konges afskedsord til Euphron (s. 56) ²⁶ findes f. eks. et sammendrag af regeringsregler, hvoraf flere utvivlsomt har forholdene i det danske monarki for øje, Phocas' tale (se ndfr.) kunde næppe tænkes holdt uden for netop en dansk rådsforsamling, og yndlingen Cosrou, en fremmed Mansurer (s. 50), som ved dronningens hjælp vinder Kongens øre (s. 68–69), som ringeagter sproget (s. 50) og krænker lovene og religionen (s. 84), har været Suhm i frisk minde. Idelige stiklerier til hof, hofmænd og hoftone (s. 60, 76, 98 og 104) og et skarpt sidehug til ministre (s. 103) vækker også forestillingen om konkret sigte. Det er vel sådanne træk, der allerede fik anmelderen i Nye Kritisk Journal nr. 49 og 50 til at kalde »Euphron« en statsroman ²⁷ og til at beskyldte den anonyme forfatter for at have fristet læseren til at søge herhjemme efter modellerne til de forskellige »opstillede karakterer af statsmænd«. Anmelderen kan ikke tilråde en sådan efterforskning på hjemlig grund, da den formodentlig vilde være forgæves – »så megen anledning forfatteren også kunde synes at have givet dertil«; men at han selv er faldet for fristelsen til at spejde efter danske modeller og derved har fået øje på Guldberg, tør man dog måske udlede af, at han karakteriserer Euphrons statsmaksimer som »en Azans forfatter (o: Guldberg) værdige«. Suhm, hvis »kærlig hårde« udtryksmåde i Brevet til Kongen let genkendes i Euphrons formaningstaler, blev i anmeldelsen afsløret som forfatteren.

²⁴ Adresseavisen 4. novbr. 1774.

²⁵ Hakon Stangerup: Romanen i Danmark i det 18. århundrede, 1936, s. 282f.

²⁶ Henvisningerne gælder overalt optrykket i Suhms saml. skr. III, s. 47–118.

²⁷ Nyerup bruger udtrykket »denne fortræffelige politiske roman«.

I lyset af Suhms åbenhjertige udtalelser i »Hemmelige Efterretninger« vil vi nu forsøge at gennemskue pseudonymet Phocas, som gør sin entré ret sent i »Euphron«, men er den mest levende karakteriserede skikkelse i fortællingen. Han præsenteres således (s. 83):

»Udi næste rådsforsamling hos Kongen rejste Phocas sig, en mand, til hvilken almuens tarv var overladt, en sagtmelig og from mand, men som i mange ting havde været af andre grundsætninger end Euphron, iblandt andet troet, at det var tjenligt for staten, at bønderne blev i den tilstand, og den undergivenhed mod deres herskaber, som de da befunde sig udi, og at man ej kunde forandre det uden at ryste statens grundpiller; da Euphron derimod vilde, at man efterhånden skulde forandre det, men overlade tingenes fuldkomne iværksættelse til Kongens myndige år. Og af denne årsag var Phocas vedblevet sit embede, såsom man holdt ham for Euphrons fiende; da han dog var intet mindre, men ærlig, åbenhjertet og sine grundsætninger tro.«

»Det er, som om man her hørte Guldberg tale«, indskyder Chr. Bruun efter referatet af Phocas' horoskop for bonden.²⁸ Vilhelm Andersen genkender også Guldbergs stemme, og ligheden er jo så slående, at man skulde tro, det var et citat efter hukommelsen af den berømte – vel at mærke senere – note til Suhms fædrelandshistorie om, at bøndernes åg »ikke kan afkastes, uden at staten i alle sine grundvolde skal bæve«. Forklaringen må vel være, at Guldbergs tanke om bondens uafrystelige åg var blevet et mundheld hos ham. Men det er ikke blot røsten, der er Guldbergs, også hans karakter har Suhm her tegnet. »Sagtmelig og from, ærlig, åbenhjertet og sine grundsætninger tro«! Det er netop disse træk, der er overleveret som hovedlinier i Guldbergs fysiognomi. I Suhms »Hemmelige Efterretninger« fra januar og februar 1772 finder vi Guldberg skildret som eftertænsksom,²⁹ ærlig og modig. Bernstorff kaldte ham mild, dydig og uegennyttig³⁰ og fremhævede gentagende hans bravhed og redelige sind³¹ – også Schimmelmänn³² og Oluf Worm³³ har prist hans retskaffenhed – og ingen har vel kraftigere end Bernstorff

²⁸ Anf. værk, s. 139.

²⁹ Der ligger måske heri en hentydning til Guldbergs valgsprog, hentet fra Romerbrevet 12, 3: »tænke med besindighed«.

³⁰ Brev til Ditlev Reventlow 9. novbr. 1773, Bernstorffske papirer, udg. af Aage Friis, III, 1913, s. 237.

³¹ Breve til samme 11. april 1775 og 16. jan. samt 2. marts 1776, smst. s. 380, 447, 455.

³² Brev til Schack-Rathlous 5. novbr. 1773, Udvalgte breve, betænkninger og optegnelser af J. O. Schack-Rathlous arkiv 1760–1800, udg. af Th. Thaulow og J. O. Bro Jørgensen, 1936, s. 403.

³³ Christian Høegh-Guldberg: Et par ord om Ove Høegh-Guldberg, 1841, s. 32.

understreget Guldbergs principfasthed, om ikke just for det gode.³⁴ At han var en from mand behøver ikke dokumentation.

Phocas talte således:

»Ofte har jeg og Euphron været på dette sted af ulige tanker. Adskilligheden af vore meninger er undertiden blevet udtrykt noget hæftig; jeg gav ikke alle hans sætninger bifald. Indtaget af menneskenes lighed, af frihed, syntes han mig undertiden at fornærme ejendomsretten, at forringe den forskel, som bør være imellem stænder. Imidlertid har dog dette ikke svækket vor indbyrdes højagtelse for hinanden; da vi begge, hvorvel på ulige veje, sigtede til statens bedste.«

Dette turde være en træffende skildring af den belastningsprøve, som forholdet mellem de to gamle venner havde været udsat for i det sidste par år: Temmelig skarpe meningsudvekslinger, bundende i modsætningen mellem Suhms overmåde liberale og Guldbergs konservative syn, uden at den gensidige »højagtelse« – dette ord er Suhms – dog derved havde lidt skår.

Tråden knyttes så atter til fortællingens handling, men flettet ind i et væv, hvor andre tråde fører tilbage til Struensees ophøjelse, hans hensynsløse afskedigelser, begunstigelser af fremmede, ringeagtelsen for lands lov og skik, kränkelsen af religion og moral, med et udtryk af Guldberg: hele den »skændselens afgrund«, hvorfra han havde villet frelse fædrelandet.

»Vel beklagede jeg [Phocas], at sådan mand skulde afsættes³⁵ og ej lønnes således som hans redelighed havde fortjent; men dog taug jeg. Da en fremmed, en Mansurer, blev ophøjet til den øverste værdighed, beklagede jeg, at ingen Carmaner skulde hertil findes bequem; dog beklagede jeg det for mig alene. Mange indfødte blev derpå afsat, nogle forvist, og Mansurer til dels igen indsat. Endnu taug jeg: thi jeg vilde først se, om staten blev herefter bedre eller slettere forvaltet end forhen. Men nu, da vore love, vore skikke, vor religion skal sættes til side ... hvo kan da tie? Vore love råber, religionen skriger i vore øren, folket er oprørt ... og dine tro tjenere skulde tie?«³⁶

I talens næste afsnit, om Kongernes ansvar over for deres folk og over for Gud, er ordvalget vel ikke Guldbergs – det er forfatteren af »Brevet

³⁴ Breve til Ditlev Reventlow 9. novbr. 1773 og 15. novbr. 1774, Bernstorffske papirer III, s. 237, 338.

³⁵ Der sigtes formodentlig til afskedigelsen af I. H. E. Bernstorff.

³⁶ Sammenlign hermed Guldbergs ord i fortalen til Den åbenbarede Teologi (1773): »Også hos os selv har vi set ryggesløshed at spotte sandheden, trodse lovene, tiltrænge sig herredømmet, kalde forføriskheden til hjælp, og væbnet med den og den ranede myndighed at true religion, sæder, dansk tænke måde med den skræksomste undergang«.

til Kongen«, der taler – men tankegangen dækker ganske den, som Guldberg havde givet udtryk i sin af Suhm så beundrede »Azan«.³⁷

»Du vilde siden kalde os utro, o Konge! for sildig vilde du beklage, når . . . folket vilde anse sig løst fra sine pligter, siden det så, at Kongen mente ingen at have. Det er kun et politisk foregivende, at Kongen, at rådet siges at regere. Det er dog folket, mængden, som regerer; det lyder, så længe de andre regerer vel, tålelig, ikke alt for ilde; det tåler . . . såre meget, men ikke alt; hvad formår een, få, imod alle? Guds trone er eene ubevægelig. Alle Kongers, alle rådsherrers, al adels . . . grundsætninger nedstiger med dem i graven, og da dømmes de af folket . . . af historien. Og ve dem! når de skal stilles for Guds dom, om de da ej forud har dømt sig selv. Derfor, o Konge! . . . frygt nu for dit rygte; så vil du ej have nødig siden at frygte for det.«

Lykkeligvis går Kongen i sig selv, den fremmede yndling dræbes, Euphron vender tilbage til landlivets ro, og Phocas – ja, han erklærer sig rede til nu at følge alle Euphrons sætninger; »thi i henseende til landvæsenet har han endog bragt mig på sine tanker, og dette ene var vi forhen uenige om«. Symbolsk udtrykkes det således: Euphrons datter ægter Phocas' søn; han elskede bønderne på sit landgods som en fader sine børn og »havde givet dem alle deres frihed«.

Suhm har åbenbart næret tvivl om, hvilken retning Guldbergs statsmandsgerning kunde tage. Vilde han falde i klørne på »adel og proprietærer« og blive ført bag lyset af »snedige folk«? Eller vilde han måske »sigte til høje ting«, en personlig lynkarrière? Fordærvelig påvirkning har Suhm tidligt befrygtet fra regeringens mægtigste mand på den tid (1772–74), adelsmanden og godsejeren statsminister Schack-Rathlou, modstander af både landboreformer og pressefrihed. I januar 1773 karakteriseres Schack som »meget falsk« og som det fornemste instrument til fjernelse af den bondevenlige Schumacher fra kancelli og hof. En månedstid senere »kom Høyer af kancelliet, fordi han holdt med bonden«. Ved Oeders bortrejse til Oldenburg (juni 73) har vennen Suhm nok fra allerbedste kilde erfaret Schacks afskedssalut: Oeder havde været Danmark en skadelig mand. I august knæsatte hoveriforordningen princippet: hoveri efter hovedgårdens fornødenhed, i oktober-november fulgte trykkefrihedsindskrænkningen. Overhovedet tør det vel

³⁷ Her siger Guldbergs talerør med rene ord, at folket ikke er til for fyrstens skyld, men han for folkets, og at dets vel bør være hans eneste øjemed; selv om fyrsten har den mest uindskrænkede magt, har han dog aldrig ret til at krænke noget menneskes rettighed og endnu mindre til at gøre et helt folk ulykkeligt. »Lad ham være herre, Gud er overherre, og de, fyrsten regerer over, var mennesker, førend de blev undersåtter«.

siges, at Suhms forhåbninger om en frugtbar reformpolitik er dalet proportionalt med Schacks vækst i enkedronningens og arveprinsens bevågenhed. – Schack har for øvrigt også næret antipati mod Suhm; derom foreligger et par vidnesbyrd fra lidt senere tid. 4. septbr. 1779 betror Luxdorff sin dagbog, at han med Suhm er rejst fra Øverød til Fredensborg og har besøgt Schack, »som heglede Suhm stærkt igennem (for det han havde skrevet om landvæsenet)«. Det andet vidnesbyrd er Schack-Rathlous brev til Johan Bülow af 8. maj 1784,³⁸ hvori han opregner sine betænkeligheder ved at give Suhm »det hvide bånd«; disse betænkeligheder er for en del futile, og man kan i det hele vanskeligt unddrage sig indtrykket af partiskhed hos brevsriveren og af en almindelig uvilje mod Suhm.

Forholdet Guldberg-Schack-Rathlou har udviklet sig efter en herfra helt forskellig linie. I begyndelsen har de to mænd taget mål af hinanden.³⁹ Til de modsætninger, der kunde hidrøre fra forskellen i stand og uddannelse, kom dette, at de var konkurrenter om hoffets gunst, som den ene vilde bruge til at styrke sin stilling i statsrådet, den anden til indflydelse gennem kabinettet. Der havde også været kurrer på tråden. I Schack-Rathlous første, for øvrigt særdeles affable brev til Guldberg af 30. april 1774⁴⁰ er baggrunden for det indledende afsnits vedkommende en divergens af fundamental karakter – formentlig om kabinetsstyrets omfang. Afsnittet slutter dog med det udtalte håb, at »vi i flere samtaler kan med den fortrolighed, som følger med venskab, og med koldt blod søge at oplyse og at overbevise hinanden«. Hen på sommeren har de fundet hinanden på den danske linie ved udarbejdelsen (sept. 74) af arveprinsens instruks for Schacks ærefulde sendefærd til Mecklenburg efter prinsens brud; den proklamerer omsorg for dansk sprog og uvilje mod fremmedes ansættelse ved hoffet – en hof-indfødsret. Ved årsskiftet 1774–75 er omgangstonen fortrolig og hjertelig. Netop samtidig med, at Suhm skrev sit bitre brev til Oeder, ser vi Schack-Rathlou anråbe sin »kære og oprigtige ven« Guldberg om at fri ham for det hverv som præsæs i Videnskabernes Selskab, som Guldberg vel sagtens selv havde tiltænkt ham. Schack, der kalder sig »en tendre ven af Dem«, skal da på sin side gøre alt i verden for at afværge, hvad der kunde være Guldberg ubehageligt.⁴¹

³⁸ Hist. Tidsskr. 6 r. I, s. 800.

³⁹ Aage Friis: Andreas Peter Bernstorff og Ove Høegh Guldberg, 1899, s. 81.

⁴⁰ Af J. O. Schack-Rathlous arkiv, s. 239.

⁴¹ Smst. s. 241. Brevet er dateret 29. december 1774.

I foråret 1774 har Suhm nok haft fært af en tilnærmelse mellem Guldberg og Schack-Rathlou, forberedelserne til modtagelsen af arveprinsens brud har forvisset ham om deres kontakt. Hans poetiske hyldest til brudeparret, som er et lille regeringsprogram, priser omsorgen for indfødte, men påminder også om bondens usle tilstand og en lænkebundet ytringsfrihed.

Luxdorph fortæller i sin dagbog den 30. novbr. 1774, at han har »læst Euphron, ej slet skrevet«, og den 14. decbr.: »Suhm ... gav mig Euphron forbedret« – d. v. s. *med* regeringsreglerne. Guldberg har utvivlsomt fået både den beskårne og den fuldstændige udgave; Suhm og han udvekslede deres skrifter, og ingen læser kan have været mere interesseret i dette værk end Guldberg. Under læsningen af selve *fortællingen* har Guldberg sikkert rynket pande ved de stadige udfald mod hofatmosfæren. Kulminationen nås i følgende advarsel af Euphron mod at tro hofsproget: »Det er altid hykle-sproget ... penge, fordel, ærestegn – foragtelige tegn, når de bæres af uværdige – vellyst, nedrighed styrer dette sprog« (s. 60). Karakteristiken må kaldes grovkornet, ikke mindst i en nysudnævnt kammerherres mund, og den er tillige malplaceret, da hofets tone og moral var blevet en anden end i Struenseetiden. Pseudonymet Phocas har Guldberg let kunnet afsløre, og han har nok med en vis spænding imødeset, hvad Suhm vilde lægge ham i munden. Skildringen af deres meningsudvekslinger, af Guldbergs tøven med indskriden, før både stat og religion var i fare, og af hans hævde af fyrstens ansvar overfor folket har næppe kunnet virke foruroligere. Derimod har Guldberg naturligvis ikke kunnet sanktionere Phocas' af Suhm postulerede en bloc-garanti for Euphrons sætninger – i virkeligheden også et *tilbud* af Suhm om samarbejde på et vidtspændende reformprogram med indfødsret, presse- og bondefrihed som de nærmeste mål. Alt i alt er Guldberg vel blevet ilde berørt af fortællingen, men isoleret har den dog næppe formået at bringe ham i affekt; romanformen tilslører konturerne, udfaldene har almindeligt sigte, ikke tydelig specialadresse, og identificering af Phocas samt forklaring af hans forhold til personen Euphron har kun været mulig for en snæver kreds af indviede. Heri sker der en forandring, når regeringsreglerne bliver knyttet til fortællingen. Så demaskeres de før på »en ø i sydsøen« formummede skikkelser: Euphron, som har forfattet de regler, ved hvis hjælp Konge og folk altid kan blive lykkelige, træder åbent frem med Suhms træk, hof og ministre bliver danske, og Phocas' udbrud, at han nu er rede til at følge alle Euphrons

sætninger, får utvetydigt indhold, når hele regeringsprogrammet kommer for dagen. Det bliver da lokkende at finde frem til denne mand og en smal sag at udpege Guldberg, da Phocas er kendetegnet som en statsmand, der er Suhms ven.

Situationen ved »Euphrons« fremkomst kan vække mindelser om de hektiske dage omkring 17. januar 1772, da Suhm, optændt af harme over krænkelser af sprog, religion og moral, overrakte Guldberg skitsen til en ny regeringsform og fremsførte folkets klagemål i »Brevet til Kongen«. Nu, i 1774, er det især bøndernes usle kår, der får ham til at appellere til arveprinsen – »den værdigste« af Kongens rådgivere, som han kaldes i nævnte brev – og til på ny at engagere Guldberg (Phocas) som mellemmand.⁴² Et sådant engagement var jo nærliggende, når det drejede sig om nationale og kulturelle emner – dansk sprog, indfødsret, undervisning, videnskab – hvor Suhm og Guldberg havde samme grundsyn. Men også hvor deres principielle indstilling var forskellig – og Guldbergs bekymring for skrivefrækheds demoraliserende virkning har hindret ham i at dele Suhms ønske om skrivefrihed for både Loke og Thor – har de to mænd dog kunnet komme på talefod, som det også havde vist sig året før i doctor Friborg-sagen og ved den efterfølgende suspension af politimestrenes overvågen af pressen. Meningsforskel om landbo-reformer har Suhm jo åbent vedstået, og han har sikkert været for rask til at konstatere, at Phocas nu erkendte rigtigheden af alle hans sætninger; men både fra Guldbergs »Azan« og fra hans imødegåelse af Philopatreas har Suhm vidst, at divergensen mindre angik reformernes idé-indhold end tempoet for deres iværksættelse, og hans 7de regeringsregel om vejene til bondens frihed er et påfaldende vidnesbyrd om mådehold, om sindighed og fredsommelighed i fremgangsmåder og en indskærpelse af respekt for ejendomsretten.

Et net af *regeringsregler*, der dækker størstedelen af statsstyrelsens virkefelt, har naturligvis måttet påkalde Guldbergs interesse. Adskilligt har også kunnet vække hans bifald. Guldberg har dog næppe fordybet sig i stoffet med det formål at prøve, hvad der kunde danne grundlag for et fremtidigt politisk samarbejde med Suhm. Allerede ved læsningen af den 4de regeringsregel har han nok fået et chokerende indtryk af, at der her blev spillet et højt og for ham farligt spil, og den fortsatte læsning har kunnet fæstne den opfattelse, at det nu først og fremmest gjaldt for ham om at holde skindet på næsen.

⁴² Den 11. oktober 1774 var Guldberg blevet udnævnt til gehejmekabinetsekretær hos Kongen.

Den 4de regel tilsiger enhver frihed til at tænke, tale og skrive, som han vil. Begrundelsen er, at Kongerne derved bedst får sandhed at vide. Hertil knytter Suhm følgende postulat: »Ministrene er bange herfor, thi de frygter oplyste Konger, og vil ej, at folkets klager skal komme lige ind for Kongen, eller ved andre uden ved dem selv«.

Denne sigtelse mod ministrene for at ville hindre folkets røst i at nå Kongens øre gentages hypotetisk i nr. 39. Her åbnes adgang til Kongen for enhver på dertil bestemte tider (petitionsret). Men Suhm regner med den mulighed, at en minister hindrer et ønsket foretræde eller fordølger et memorial, og fastsætter straffen herfor til afsættelse uden nåde.

I nr. 36 opfordres Kongen til at lade sit råd bestå af personer af alle stænder. »Hvorfor alene af adelen« spørger Suhm udfordrende, og han motiverer sin mistro således: »Denne stand misunder dig mest din magt, og synes den at udbrede den, da sker det kun, når den mærker, at du er svag, for under dit navn at herske«. Derfor bør også gejstlige og borgere have sæde i rådet; Suhm vil heller ikke udelukke bønder.

Den bebrejdelse for manglende samfundssind, som her rettes imod adelsstanden, leder tanken tilbage til en dialog i fortællingen, hvor samme anke vender brod mod ministrene. På en bemærkning af Kongen om, at ministre aldrig kan få pension stor nok, svarer Euphron: »Derfor er de og kun ministre, og ikke borgere; deres egne og ej landets tjenere«.

Skønt anklagerne for at skjule folkets klager og ønsker for Kongen og pleje egeninteresser på statens bekostning stadig rettes mod »ministrene«, tror jeg flertalsformen ene er brugt for at sløre, at angrebene i virkeligheden rettes mod et enkelt af statsrådets medlemmer. Denne enkeltmand er nu hverken den gamle Thott eller den skrøbelige Rømeling eller den uklanderlige Bernstorff eller den både af »Herskerne« og Guldberg højt værdsatte Eickstedt; nej, målet er den storgodsejer, som Suhm i januar 1773 kalder adelsstolt og »overmåde ærgerrig«, som den engelske gesandt i sommeren s.å. ligefrem betegner som førsteminister, og som i efteråret 74 nåede zenit i enkedronningens og arveprinsens bevågenhed, altså Schack-Rathlou. Hans karakter vurderes af Suhm så lavt som »meget falsk«.

Ved årsskiftet 1774–75 kappes Schack-Rathlou og Suhm om at vinde Guldbergs venskab og politiske indflydelse. I sit julebrev lover Schack at ville gøre sit yderste for at afværge, hvad der måtte være Guldberg ubehageligt; til gengæld beder han blot om at blive fri for posten som præsæs i Videnskabernes Selskab. Et meget beskedent vederlag, skulde

man synes; ønsket om godt samarbejde på realisation af indfødsretstanken har nu vist også strejft hans bevidsthed. – Suhms rids af Phocas-skikkelsen i »Euphron« er præget af sympati for Guldberg, både når mindet om fælles grundsyn og godt kammeratskab i kampen mod Struensee drages frem, og når hæftig meningsudveksling lægges for dagen. I mine øjne strækker Suhm sig næsten over evne for at få afstanden mellem sit eget og Guldbergs syn på iværksættelse af landboreformer til at svinde. Han giver i regeringsregel nr. 35 Guldberg en betydelig cadeau ved kravet om borgerlig repræsentation i Kongens råd; omvendt lastes samstedts de adelige rådsmedlemmer på det groveste. Man bør måske også mærke sig, at der i skrivefrihedsparagraffen ikke krummes et hår på Guldberg, medens »ministrene« sættes i gabestokken. Det ene med det andet virker, som om Suhm vil beskæmme den ledende statsmand og frigøre Guldberg for hyklers påvirkning. Selv *hoffets* adfærd spares ikke for kritik i regeringsreglerne, idet nr. 34 advarer skarpt imod at søge popularitet ved letsindig forvaltning af *nådesbevisninger* – et hovedområde for hoffet.⁴³ »Del ej titler ud i blinde eller for at vinde penge. De svækker ære og vindskibelighed, som er statens grundvolde ... Enhver uværdig tituleret vanærer dig«.

Suhm var impulsiv, og han har undertiden givet sin henrykkelse eller forbitrelse så frit løb, at det har medført påtale for skamros eller – dadel. Brevet til Kongen rummer eksempler på eksalteret skrivemåde. Også i »Hemmelige Efterretninger« kan man støde på løssluppen pen. Der har Suhm jo haft frit slag, men det kan se ud, som om dagbogens kategoriske domme overføres ret uretoucherede til de litterære værker, i »Euphron« således ved kritikken af hoffliv og ministermoral. Suhm må naturligvis have regnet med den direkte virkning af en attack; derimod tror jeg ikke han har forestillet sig dens mulige indirekte følger, f.eks. at Guldbergs position derved kunde blive sat i fare.

Medens Suhm altså så langt fra har tænkt at volde Guldberg gene, at han tværtimod ved sin Phocasskikkelse har søgt at bane vej til nærmere kontakt med ham, har Guldberg utvivlsomt ved læsningen af »Euphron« følt, at Suhm med den havde gjort ham en bjørnetjeneste. Suhms pile sårer nemlig det hof, der var Guldbergs ståsted og basis for hele hans statsmandsgerning, og de truer med at kvæle den nys lagte spire til et betydningsfuldt samarbejde med Schack-Rathlou. Hvordan i al verden skulde Guldberg kunne bortforklare Suhms helt igennem nedsættende omtale af hoffivet eller overfor enkedronningen undskylde

⁴³ Aage Friis: anf. værk, s. 61.

hans respektløse kritik af ødslen med titler og ordner! Det var vel oven i købet Guldberg selv, som var ansvarlig for Suhms erhvervelse af kammerherrenøglen. Men det, der frem for alt må have givet Guldberg gåsehud, er tanken på, hvad der ved velunderrettede rapportører⁴⁴ kunde komme Schack-Rathlou for øre om regeringsreglernes hadefulde sigtelser imod ham, om Phocas' identitet og hans påståede tilslutning til et radikalt politisk program med brod mod både ministre, adel og godsejere. Kilden til de sidstnævnte oplysninger var jo ikke en hr. hvem-somhelst, men en anset og hædret mand, kendt som Guldbergs ven og medarbejder. Måtte ikke netop det nære forhold til Suhm svække Guldbergs pålidelighed i Schacks øjne og kompromittere hans »kære og oprigtige ven« som loyal makker.

»Euphron« kan ikke have frembudt et reelt politisk alternativ for Guldberg, hvis hovedmål for den nærmeste fremtids politik har været at fortsætte det så vel indledte samarbejde med Schack-Rathlou om at tilsikre indfødte landets embeder. Men Suhm har med »Euphron« stukket en kæp i hjulet. Det er ganske vist lykkedes for Guldberg at fjerne denne kæp og genoprette status quo, men det har krævet tid og voldt besvær. Herom giver Guldbergs brev til Suhm af 17. maj 1775 god besked.

Det er værd at begynde en kommentar til brevet med at mærke sig dateringen: der er forløbet næsten et halvt år, siden »Euphron« udkom, og 5 måneder, siden uddelingen af de komplette eksemplarer fandt sted. Når der da går dønninger i maj [»Der meldes endnu af og til om Euphron«], tør man nok slutte, at der er gået høj sø i december.

Brevet kan deles i 3 afsnit. I 1ste afsnit takker Guldberg for lånet af et historisk værk, som Suhm har skrevet (jfr. ndfr. »de to *andre historier*«), sikkert »Skilderi af Verden«, hvis hefte 1 er anmeldt i *Lærde Efterretninger* for 22. juni 1775. Guldberg må forud have kendt dette værks eksistens og emne, men han har først læst det nu, formentlig i korrekturaftæk. Til sin tak føjer han glad: »Alt er nu ypperligt, da jeg ved, at jeg er her i tredie etage«; »her« sigter til det foreliggende værk, »i tredie etage« opfatter jeg som jargon med betydningen »udenfor rækkevidde«. Guldberg har altså nu ved læsningen opnået en tryghed, som han ikke før besad, og som det åbenbart har ligget ham på sinde at erhverve.

⁴⁴ Det påtænkte skarpe skel mellem salg af en beskåret og bortgiven af en fuldstændig Euphron-udgave har ikke kunnet gennemføres. Hertil har formodentlig bidraget, at titelbladet i begge udgaver enslydende kundgør, at Euphron er »tilkøbs«. Allerede 1776 forelå bogen i en komplet tysk oversættelse.

Hans ord gælder direkte »Skilderi af Verden«, men bag dem anes letelse over, at Suhm ikke der som i »Euphron« har tillagt ham anskuelse, som han ikke kan vedkende sig, og hvortil Suhm muligvis kunde have fundet stof i Guldbergs værker af nyere dato, f.eks. Verdenshistorien (1768–72) og »Den åbenbarede Theologi« (1773).⁴⁵ Her findes årsagen til Guldbergs bekymring. Fjernelse af »contradictioner« og slibning af stil overlader han i kammeratlig-skødesløse vendinger til Suhms egen omsorg.

I 2det afsnit. Guldberg har nok glædet sig over Suhms tilbagevenden til historien, men han vil helst have Danmarkshistorie. Den sag har han tidligere drøftet med Suhm, og med udtrykket »de to andre historier« sigter Guldberg til den da påtænkte deling af Danmarkshistorien i et større og et mindre udtog. Siden har planen ligget brak. Guldberg tilskynder nu Suhm til at realisere den, idet han stiller i udsigt, at Suhm dermed kan mere end forsone »Euphron«.

I 3die afsnit søger Guldberg at rense luften efter Euphron-ujejret og at forebygge en gentagelse ved åbent at sige sin mening om konfliktens årsager og forløb. Han besværges Suhm om »ikke mere at røre ved de sager«, men vise det hensyn, som urokkeligt venskab pålægger, og den forsigtighed, som savnet af første hånds kundskab dikterer. Guldberg lægger ikke skjul på, at han som følge af »Euphron« har været »i forlegenhed« – i dag vilde vi vel snarere sige: i et dilemma. Dette betyder, at han på den ene side gerne har villet vedstå sit venskab med Suhm, på den anden side har været ude af stand til som hof- og statsmand at honorere vekslers, som Suhm ved denne lejlighed har trukket på venskabet konto, idet han har stillet Guldberg i falsk lys ved at pådutte ham en politisk holdning, som han ikke kan godkende.

Nyerup har i levnedstegningen af Suhm (s. 76) givet den oplysning, at når Suhm undlod at offentliggøre regeringsreglerne, beroede det på, at han ikke vilde risikere at støde sine embedsmænds-venner »en Luxdorph, en Stampe, en Guldberg, en Thot, en Osten« for hovedet ved åbenlyst at vende sig imod »hine dages underkuelses- og aristokrat-system«. Det er muligt, at et sådant vennehensyn har været bestemmende

⁴⁵ Det kan vække forundring, at Guldberg reagerer overfor et skrift, der spænder over det fjerne tidsrum »fra Syndfloden til Abrahams Kald«. Men sagen er – som Chr. Bruun oplyser anf. værk. s. 178 – at Suhm ofte i sine skrifter drager paralleller mellem en længst svunden tid og den nyere eller nyeste tid og ræsonnerer over udviklingen. Blandt flere eksempler herpå anfører Bruun et fra det omtalte hefte 1, hvori Kaldæernes anvendelse af geometrien sammenstilles med Chr. Wolfs metode. Wolfs filosofi var en af bærepillerne for Guldbergs teologiske anskuelse.

for Suhm, da han opgav at publicere »Euphron« med regeringsreglerne; men derved fjernes ikke ethvert ansvar hos Suhm for hans adfærd overfor Guldberg i denne sag. Forholdet mellem de to mænd får nemlig en særegen og afgørende personlig karakter derved, at Suhm i blind ophidselse over den politiske udvikling har vakt mistro ved hoffet til Guldbergs pålidelighed og således bragt ham i pinlig klemme. Der er virkelig ikke noget at sige til, at Guldberg under indtrykket af denne Suhms taktløshed beder ham – glad, men ikke uden selvfølelse – om at holde sig fra hans affærer. Brevet er *ikke* udtryk for nogen slags myndighedskontrol med ytringsfriheden, en under venskabs maske tildelt mundkurv.

Alligevel er det netop et sådant overgreb, Guldberg har fået skyld for i Høsts kommentar til brevet af 17. maj. Her bliver brevet til et dokument i presselovgivningens historie, der bekræfter det vanry, som Guldberg i så henseende har pådraget sig.

Udgangspunktet for denne kommentar kan findes i ytringer af Suhm selv. Han har i efteråret 1773 skrevet i sin dagbog, at »trykkefriheden er altså ophævet«, og i brevet til Oeder af 28. december 74, at han ved [publicering og] salg af »Euphron« med reglerne vilde være »kommet i fortræd med vor nuværende censor politimesteren«. Nyerup foretager i sin levnedsskildring af Suhm (s. 73–75) et par små »forbedringer«. Til oplysningen om, at politimester Fædder var censor, har han nemlig føjet: »og statssekretæren [ɔ: Guldberg] obercensor«, og i registeret meddeler han summarisk: »Guldberg [udhævet her] ophæver skrivefriheden«. – Høst har ret i, at brevet af 17. maj danner et supplement til beretningen om »Euphron«s skæbne, idet det viser hoffets reaktion og desuden belyser Guldbergs karakter – utvivlsomt ikke ment som en ros. Men Høst tilføjer: »Af hvilken ånd Guldberg i henseende til ytringsfrihed var besjælet, derfor *havdes allerede afgørende bevis* [udhævet her] i hans bemærkninger over Suhms udtog af den danske historie – de bemærkninger, som Nyerup i registeret til Suhms levned har karakteriseret med udtrykket: Guldberg »castrerer« det Suhmske udtog. Læseren får det indtryk, at Nyerups dom over Guldberg som skrivefrihedens banemand, hvad regeringsreglernes tilbageholdelse allerede havde indiceret og Guldbergs kritik af Suhms lille Danmarkshistorie klart beviset, nu *stadfæstes* af Høst på grundlag af Guldbergs *egen tilståelse*, formentlig ved ordene »rør ikke mere ved de sager«.

Hvordan har Suhm selv reageret på Guldbergs brev? Han har formentlig glædet sig over at modtage et venskabeligt brev fra en gammel ven, hvis ærlighed han stolede på, med forsikring om, at et for dem begge

pinligt intermezzo nu var lykkeligt overstået, og at tiden var inde til at fortsætte deres samarbejde i folkeoplysningens tjeneste. En sådan reaktion vilde stemme godt med Suhms 29. regeringsregel: »Hold den for din ven, som siger dig sandhed«. Vist er det, at »Euphron« blev det sidste skrift med politisk indhold, som Suhm udsendte, og at fædrelandshistorien forbavsende hurtigt så dagens lys, medens verdensskildringen standsede med hefte 3. Med andre ord: Suhm har akcepteret både Guldbergs afvisning af samarbejde på det *politiske* område og hans indbydelse til fornyet indsats på det *kulturelle*. Grunden til brevets indtrængende anmodning om fremtidig diskretion har Suhm måske anet; ellers har Guldberg kunnet fortælle ham, at arbejdet på indfødsretslovens udformning⁴⁶ gerne skulde foregå i hemmelighed, for at utidig kritik fra verdensborgerligt synspunkt (den Bernstorffske kreds) ikke skulde bringe loven i fare.

I 1779 kom »Euphron« i 2det oplag. Fremstilling og distribution viser, at skellet mellem en komplet og en beskåret udgave her er fæstnet. Medens titelbladet på den beskårne del nemlig er som i 1774, blot med tilføjelse af »Andet oplag«, er titelbladet på den komplette udgave, der betegnes som »Nyeste oplag«, forandret ved, at det der fejlagtigt placerede »til købs« er fjernet, og at der efter ordene »En fortælling« er tilføjet: »tilligemed nogle regler til Sapor«, så at det straks måtte stå enhver klart, at regeringsreglerne ikke var henvendt til Christian VII! Herved skulde forveksling ved ekspeditionen af de to udgaver vel være tilstrækkelig forebygget; men til yderligere betryggelse i så henseende kan det have sigtet, at man denne gang har benyttet to trykkerier, idet trykningen af den komplette udgave har været overdraget Gyldendals forlag, medens Simmelkiær stadig har trykt den beskårne.⁴⁷

Man tør vist gå ud fra, at Guldberg og Suhm har næret et fælles ønske om, at der ved denne lejlighed ikke blev hvirvlet støv i vejret, men at alt gik stille af. For Guldberg har sagen i øvrigt ikke længer haft den store personlige interesse; Indfødsretten var for længst i hus, og Guldberg havde indtaget Schack-Rathlous plads som hoffets første tillidsmand. Og Suhm havde vistnok allerede opnået, at regeringsreglerne var kommet mange virkelig interesserede læsere i hænde; efter Chr. Bruuns skøn

⁴⁶ Schack-Rathlous første udkast til Indfødsretten er dateret 17. oktober 1775.

⁴⁷ Det typografiske udstyr lader formode, at satsen til regeringsreglerne er overført til Gyldendal; i så fald kan trykfejl (f.eks. i nr. 5 »fremmed« i stedet for »fornærmed«, i nr. 39 »uden måde« i stedet for »uden nåde«) hidrøre fra, at satsen har lidt skade ved transporten.

(1898) var »Euphron« uden reglerne den af udgaverne fra 1774, der var sjældnest.⁴⁸

Det var en skuffelse for Nyerup, at Suhm ikke var trådt offentligt frem som »sandheds og friheds djærve og urokkelige talsmand« ved at publicere regeringsreglerne; en bøde på et par hundrede daler kunde han jo let have betalt. Hævdelsen af trykkefrihedens idé ligger ene Nyerup på sinde, og Guldberg betragter han som fjenden. Han synes helt at have negligeret de fortrædeligheder, som publiceringen af regeringsreglerne kunde have voldt Guldberg, skønt man skulde mene, at Phocas-kikkelsens lighed med modellen må være faldet ham i øjnene. Nyerup har heller ikke hæftet sig ved »Euphron«-affærens *faktiske* forløb. Han fastslår nemlig lige ud, at disse »guddommelige« regler »kunde den gang ikke publiceres«. Men de *blev* publiceret, om end ikke ved Suhms foranstaltning.

Det er først Chr. Bruun, som har oplyst, at der 1776 fremkom en anonym tysk oversættelse af »Euphron«, vistnok trykt i København.⁴⁹ Den var foretaget af student, senere dr. med. Justus Zadig de Meza (1754–77), og det er formodentlig et pirat-tryk, som Suhm ikke har haft lod eller del i. Oversættelsen skæmmes af trykfejl, men både »Euphron« og dens forfatter blev anerkendende omtalt i et fransk tidsskrift, udgivet i Holland.⁵⁰ Også herhjemme blev oversættelsen anmeldt, nemlig i *Ny kritisk Journal*⁵¹ 1777, s. 125. Ikke mindre end 12 af regeringsreglerne blev aftrykt, deriblandt så markante som nr. 4–7 (menneske- og borgerrettigheder), nr. 36 (rådets sammensætning) og nr. 39 (petitionsret); også nr. 13 (skarp indsigelse mod lotterier) og nr. 34 (advarsel mod at dele titler ud i blinde) har fundet plads i den skønsomt sammensatte kollektion. Men der blev ikke skredet ind hverken mod salget af den tyske oversættelse eller mod udsendelsen af det pågældende nummer af *Ny kritisk Journal*. Det sidste er særlig bemærkelsesværdigt, fordi tidsskriftet klart omfattes af pressereskriptet af 20. oktober 1773.

Hvordan kunde det gå til, at der ikke blev rejst sag? Man må huske på, at »politimesteren« allerede 1774 blev faktisk suspenderet som re-skriptets vogter, og at tilsynet med pressen blev overtaget af Guldberg. Han har nok anset det for almentjenligt, at det røre, som »Euphron« ved sin fremkomst havde vakt, ikke fik tilført ny næring, men så vidt muligt forblev sænket i glemsel.

⁴⁸ Anf. værk, s. 143, note 2.

⁴⁹ Anf. værk, s. 144.

⁵⁰ Bibliothèque des Sciences et des Beaux-Arts XLVI, La Haye 1776, s. 430–37.

⁵¹ Ikke *Ny kritisk Tilskuere* som anført af Chr. Bruun.

ZUSAMMENFASSUNG

P. F. Suhms »Euphron«

Ein Schlüsselroman mit seinen Schlüsseln

DIE vorliegende Abhandlung ist ein Supplement zu den »Regierungsregeln P. F. Suhms 1774« in »Historisk Tidsskrift« 1972 S. 123–155. Beide handeln von Suhms Erzählung »Euphron«, aber während die erste beabsichtigte, die jetzt 200 Jahre alten an die Erzählung geknüpften Regierungsregeln aus der Vergessenheit hervorzuziehen, ist der Gegenstand der vorliegenden Abhandlung eine Darstellung der durch »Euphron« verursachten Krise in dem Verhältnis zwischen Suhm und seinem Freund, dem Staatsmann Ove Guldberg.

In der Einleitung erinnert der Verfasser daran, dass Suhm ursprünglich eine Veröffentlichung der Regierungsregeln zusammen mit der Erzählung geplant hatte, vermutlich in der Hoffnung, das ganze Werk dadurch vor dem Pressreskript von 1773 schützen zu können, aber kurz vor dem Druck änderte er seinen Plan. Er liess nämlich den »Euphron« in zwei Fassungen drucken, der einen *mit* den Regeln, der anderen *ohne* dieselben, nur die kürzere Fassung war für den Verkauf bestimmt, die kompletten Exemplare wollte Suhm seinen Freunden schenken. Ähnlich verfuhr er, als die zweite Auflage im Jahre 1779 erschien.

Das Motiv der Erzählung ist von Marmontel übernommen, ihre Handlung ist an »eine unbekannte Insel in dem Südsee« verlegt. Der Held, ein Staatsmann namens Euphron (d. h. Der Redliche), ist ein weiser Patriot, der furchtlos die Forderungen der Tugend und der Ehre behauptet gegenüber dem König, der Euphrons Tochter begehrt, obwohl die Königin noch am Leben ist. Als das Volk aufbegehrt und Euphron zum König ernennen will, weigert er sich, die Krone zu empfangen, versöhnt den König mit seinem Volk und zieht sich in eine bescheidene Wohnung zurück, nachdem er dem König seine Regierungsregeln überreicht hat.

»Euphron« erregte Aufsehen am Hofe und hat eine Zeitlang das gute Verhältnis zwischen Suhm und Guldberg belastet. Anfang und Ende der Krise spiegeln sich in zwei Briefen ab, dem einen von Suhm an den Landvogt in Oldenburg Georg Chr. Oeder, dem anderen von Guldberg an Suhm (S. 496–97).

Die Seiten 497–501 beschreiben die Entwicklung der Freundschaft zwischen Suhm und Guldberg, die in einem Kreis von bedeutenden Wissenschaftlern und hohen Beamten gegründet und durch die gemeinsame Verbitterung und Widerstand gegen das Regime von Struensee befestigt wurde. Nach dem Sturz Struensees sah Suhm eine Zeitlang der Zukunft zuversichtlich entgegen (S. 500), aber in den »Geheimen Nachrichten« (S. 499–500) kommt seine Sorge über die elenden Verhältnisse der Bauern und die Einschränkung der Pressfreiheit zum Ausdruck, auch Unsicherheit gegenüber Guldbergs Haltung und Misstrauen gegen den Staatsminister Schack-Rathlou. Es geht jedoch aus Suhms Vers S. 501 hervor, dass er im Herbst 1774 immer noch die Hoffnung auf landwirtschaftliche Reformen und Pressfreiheit hegte.

»Euphron« wurde von der damaligen Zeit als ein Staatsroman aufgefasst.

Die Zusammenfassung einiger Regierungsregeln, eine Reihe Anspielungen auf Struensee und eine auffallende Kritik der Atmosphäre am Hof lassen vermuten, dass Suhm politische Ziele verfolgte. Vor allem aber wird die Aufmerksamkeit von Phocas' Rede in Anspruch genommen (S. 502–04). Hier wird Guldberg nämlich porträtiert. Gleich am Anfang begegnen wir einer Guldbergischen Redensart. Suhm charakterisiert Guldberg und beschreibt das Verhältnis der beiden Männer untereinander, ohne ihre scharfen Diskussionen zu verschweigen. Die gegenseitige Hochachtung blieb jedoch bewahrt, und schliesslich erklärt sich Phocas bereit, allen Euphrons Sätzen zu folgen (d. h. Suhms Regierungsregeln), »denn was die Landwirtschaft betrifft hat er mich von seinen Gedanken überzeugt, und über diesen einen Punkt stritten wir uns früher«.

Es gibt einen markanten Unterschied in Suhms und Guldbergs Verhältnis zu dem Staatsminister Schack-Rathlou. Die »Geheimen Nachrichten« zeigen, wie wenig Suhm von seinem Charakter hält. In den Regierungsregeln (Nr 4: Pressfreiheit, Nr 36: die Zusammensetzung des Rats, Nr 39: das Petitionsrecht) erhebt er die grössten Beschuldigungen gegen die Minister und den Adelsstand, will sagen gegen den Grossgrundbesitzer und Gegner der Pressfreiheit Schack-Rathlou (S. 508 vgl. S. 504). Dass Schack auch seinerseits Antipathie gegen Suhm gehegt hat, geht aus den Zeugnissen S. 505 hervor. Dagegen hat sich das Verhältnis zwischen Guldberg und Schack, das am Anfang reserviert war, im Laufe des Jahres 1774 günstig entwickelt, so dass sich Schack am Beginn des neuen Jahres »einen tendre Freund« von Guldberg nennt (S. 505).

Diesen Gegensatz muss man im Auge haben, wenn man sich ein Urteil über den Eindruck bilden will, den »Euphron« auf Guldberg gemacht haben mag. Er hat sicher verstanden, dass Suhm einen Kontakt mit ihm wünschte, aber er wird die Stirn gerunzelt haben über die vielen Angriffe auf das Leben am Hof, und die gehässigen Beschuldigungen gegen Schack-Rathlou müssen ihn erschüttert haben. Guldberg lebte und wirkte am Hof, und mit Schack-Rathlou hatte er vor kurzem eine bedeutende Zusammenarbeit eingeleitet. Seine ganze auf Vertrauen beruhende Position drohte zu wackeln, wenn Suhms Zeugnis, Guldberg stimme jetzt allen Sätzen Euphrons zu, bei der Königinwitwe, dem Erbprinzen und Schack Glauben fand (S. 509–10).

Die Seiten 510–12 enthalten einen Kommentar zu dem Brief Guldbergs vom 17. Mai 1775 und eine Kritik von Høsts Kommentar zu demselben. Auf Seite 512–13 wird Suhms mutmassliche Reaktion auf Guldbergs Brief behandelt. Die Seiten 513–14 schildern die Umstände bei der Erscheinung der 2. Auflage von »Euphron«. Zum Schluss (S. 514) erwähnt die Abhandlung eine anonyme deutsche Übersetzung von »Euphron«, die in einer französischen Zeitschrift und zugleich in »Ny kritisk Journal« rezensiert wurde, in dem Journal sind einige der wichtigsten Regierungsregeln wiedergegeben. Es wurde keine Anklage erhoben.